

Vilnietis pianistas, kompozitorius, pedagogas Ludwikas Nowickis (1830–1886): tėvynėje ir tremtyje

Vida Bakutytė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

El. paštas: v.bakutyte@gmail.com

Straipsnio objektas – vilniečio muziko Ludwiko Nowickio (apie 1830–1886) kūrybinė biografija, kuri nuspelno atskiro dėmesio Lietuvos muzikos istorijos tyrimuose: dėl šaltinių stokos ji iki šiol mažai tyrinėta¹. Šios publikacijos tikslas – atskleisti Nowickio veiklos gaires (pianistas, kompozitorius, pedagogas, dirigentas), apibūdinti jo kūrybos bruožus, akcentuoti kompozitoriaus dėmesį Abiejų Tautų Respublikos istorijos tematikai bei Adomo Mickevičiaus kūrybai ir su tuo susijusius pasiekimus istorinio polonezo žanro srityje. Pasitelkus naujus šaltinius, straipsnyje įvertinamas vilniečio kūrybinis ir pedagoginis darbas Lietuvoje ir Rusijos gilumoje (Ufoje, Kazanėje), kur 1863 m. jis buvo ištremtas kaip sukilimo dalyvis. Straipsnyje aptariamieji kūriniai eksponuojami pirmą kartą. Naudojami analitiniai-kritiniai, loginės analizės bei istoriniai lyginamasis metodai.

RAKTAŽODŽIAI: XIX amžius, Lietuva, Rusija, Vilnius, Ludwikas Nowickis, fortepijoninė muzika, istorinis polonezas

XIX a. vidurys Lietuvoje – permainingas metas, kupinas kaip pozityvių postūmių, taip ir destruktivių apraiškų, stabdžiusių ar net bloškusių atgal į pradžią daugelį įvairių kultūrinio gyvenimo sričių pasiekimų. Natūraliai spartėjančią miesto raidą, aktyvėjančią koncertinį sąjūdį, demokratėjančias muzikos recepcijos visuomenėje tendencijas koregavo politinio gyvenimo įvykiai: 1831-ieji, 1863-ieji. Šios datos yra ir vilniečio muziko Nowickio biografijoje: pirmoji susijusi su jo gyvenimo pradžia Lietuvoje, antroji – priverstiniu išvykimu iš jos. Galbūt ir dėl suiručių, kurias po sukilimų kėlė valdančiųjų represyvūs veiksmai, stokojama šaltinių, kurie patikimai bylotų tiek apie šio talentingo muziko gimimo aplinkybes, tiek ir apie jo veiklą po ištrėmimo 1863 m. Vis dėlto turimi nors ir fragmentiški duomenys leidžia spręsti apie vilniečio pianisto, kompozitoriaus, pedagogo ir dirigento veiklos pobūdį ir skatina atverti nepelnytai užmirštus Lietuvos muzikos istorijos puslapius, susijusius su šio menininko veikla.

Daugumos šaltinių (iš jų labiausiai reikėtų pasikliauti Nowickio amžininko lenkų pianisto ir muzikos istoriko Alberto Wojciecho Sowińskiego (1805–1880) žinynu²) liudijimu, Nowickis gimė apie 1830 m. muzikų šeimoje Vilniuje. Ludwiko tėvas Kazimierzus Nowickis buvo Vilniaus miesto teatro orkestro muzikantas (klarnetistas) (palaidotas Vilniaus Rasų kapinėse), senelis Ignacy Nowickis – Vilniaus katedros muzikos senjoras³. Deja, Nowickio jaunystės metai nebuvo palankūs tolygiai mokslo ir menų raidai. Jos procesą sujaukė po 1831 m. neramumų prasidėjusios represijos, destruktiviai paveikusias visas visuomenės gyvenimo ir kultūros sritis. Uždarius universitetą, išblaškčius inteligentiją, sudarius socialinį studentijos sluoksnį, sumenko meno sričių potencialas ir, tai svarbu, ilgą laiką nebuvo sąlygų suardytai humanitarinei pedagoginei bei teorinei bazei atsikurti. Gana ilgai muzikos mokymas Lietuvoje buvo privačių pedagogų rankose.

Palanki muzikos mokymuisi aplinkybė buvo muzikų Nowickių šeima – tėvas, senelis, todėl pirmuosius įgūdžius jaunuolis įgavo namuose. Vėliau galėjo mokytis pas to meto

1 Šia tema rašė Vytautas Povilas Jurkštas (*Literatūra ir menas* 1983 rugsėjo 3), taip pat šio straipsnio autorė, savo monografijoje pateikusi L. Nowickio sceninės muzikos pavyzdžių (Bakutyte 2011).

2 Sowiński 1874: 288; Spóz 1978: 328; *Opery polskie* 1954: 27; Chmara-Żaczekiewicz 2002: 118–119.

3 *Śpiewak* 1933: 147.

Vilniaus įžymybę, muzikinio sąjūdžio vedlį Stanisławą Moniuszką⁴, kuris iš Vilniaus gyventi į Varšuvą išvyko 1857 m., kai Nowickiui buvo 27 ar 30 metų. Tad neabejotinas pavyzdys jaunuoliui buvo Moniuszkos įvairiapusė veikla Vilniuje. Galbūt muzikos mokslus jis tęsė dar ir Varšuvoje⁵.

Po tam tikrą laiką trukusio sąstingio ir muzikinio gyvenimo fragmentiškumo XIX a. viduryje Vilniuje buvo juntamas akivaizdus pakilimas: 4–6-ą dešimtmetį itin aktyvus buvo koncertinis ir teatrinis gyvenimas. Atsigavusi ir tolygio vis labiau profesionali muzikos kritika kėlė kokybės reikalavimus saviems ir atvykstantiems koncertų dalyviams. Nebuvo pageidaujami vidutinių gabumų muzikai, nes „Vilniuje tiek daug koncertuojančių talentų, kad net jei esi apdovanotas Paryžiuje, dar nereiškia, kad tau pasiseks Vilniuje“⁶. Būdamas vaikas ir paauglys Nowickis, be abejo, lankėsi Vilniaus miesto teatre, kurio orkestre dirbo jo tėvas, ir galėjo stebėti tikrai gerą dramos ir operos repertuarą, ypač kai teatrui vadovavo Carlos Wilhelmas von Schmidkoffas bei vaidino jungtinė vilniečių ir vokiečių trupė, spektakliams griežė jungtinis vilniečių bei čekų muzikantų orkestras. Teatro pomėgis turėjo reikšmės Nowickio kūrybiniam braižiui. Tapęs koncertuojančiu pianistu jis kūrė ir teatrinę muziką, o jo fortepijoninei kūrybai būdingos artimos teatro menui raiškos priemonės: naratyvumas, išraiškingumas, nuotaikų kaita, neretai – epizodais paremta muzikinė forma, iliustratyvumas.

Muziko brandą veikė pakankamai judrus Vilniaus muzikinis gyvenimas. Koncertuojantys užsienio atlikėjai demonstravo būdingą laikmečio tendenciją – virtuozišumą, romantikų garbintą improvizacijos meną. Menamu laikotarpiu Vilnių itin gausiai lankė instrumentininkai. Nėra abejonių, kad tėvai vesdavo savo sūnų į žymių smuikininkų pasirodymus: prancūzo Charles'io Philippe'o Lafont'o, belgo Alexandre'o Josepho Artôt, lenkų Karolio Lipińskiego ir Henryko Wieniawskio, norvego Ole Bull'io, čekų Vaclavo Lindo Mateuseko, pianistų čekų Leopoldo Eustache Čapeko ir Aleksander'io Dreyschocko, lenkų Antonio Kątskio ir Józefo Wieniawskio, vokiečio Seymouro Schiff'o ir daugelio kitų.

Nowickis anksti aktyviai įsijungė į Lietuvos muzikos sąjūdį. 1850 m. Sankt Peterburge išleistas jo parengtas vadovėlis „Fortepijono mokykla“ rodė gerą jauno autoriaus fortepijoninės technikos išmanymą. Nors jau buvo išleista ne viena didžiųjų fortepijono virtuozų, tokių kaip Johanna Nepomukas Hummelis, „Fortepijono mokyklos“, publikuota lenkų muzikos kritiko bei kompozitoriaus Józefo Sikorskio „Naujoji fortepijono mokykla“ (1846), Nowickio fortepijono mokymo metodika sudomino muzikus amžininkus. Kiek vėliau, matydamas Nowickio darbo su mokiniais rezultatą, ją gerai vertino puikus pianistas Antonas Rubinšteinas.

Nowickis artimai bendravo su daugeliu žymių menininkų. Vienas jų – bendraamžis (keleriais metais vyresnis) garsus lenkų smuikininkas Apolinary Kątskis (1825–1879), dažnai gastroliavęs ir Vilniuje: vienas jo koncertų čia įvyko 1852 m. gegužės mėn. Jau nuo kitų metų (1853) iki 1858 m. Nowickis koncertavo drauge su Kątskiu kelionėse, akompanuodamas smuikininkui ir soluodamas.

4 *Literatūra ir menas* 1983 rugsėjo 3.

5 Apie tai, kad L. Nowickis muzikos mokėsi Varšuvoje teigiama *Polski Słownik Biograficzny* (Spóz 1978: 328), taip pat rašoma Baškirijos (to krašto, kur vilnietis muzikas buvo ištremtas) muzikos istorikų Elzos Nabijevos, Jelenos Karpovos (Baškirijos Lenkų kultūros ir švietimo centro narė) ir kitų, paskyrusių savo darbų lenkų muzikų tremtinių veiklai Baškirijoje, publikacijose.

6 *Kurier Wileński* 1858: 25.

Vilnius – pusiaukelė tarp Varšuvos ir Sankt Peterburgo. Ieškant palankesnių gyvenimo ir kūrybos sąlygų ne vieno menininko žvalgytasi ne tik į Varšuvą, bet ir į Sankt Peterburgą. 1842 m. į šį miestą išvyko vilnietis pianistas, smuikininkas, kompozitorius ir dirigentas Wiktoras Każyński ir netrukus užsitarnavo Imperatoriškųjų teatrų kapelmeisterio pareigas. Tais pačiais metais Moniuszko vyko į Rusijos imperijos sostinę, tikėdamasis Imperatoriškųjų operos teatrų kompozitoriaus vietos; nepavykus įgyvendinti šių planų, jis vis dėlto atliko savo kūrinių Sankt Peterburge 1849 m. ir 1856 m. Panašius norus puoselėjo ir varšuviečiai. Kątskis taip pat savo darbą keleriems metams susiejo su Rusijos imperijos sostine: nuo 1853 m. jis buvo Sankt Peterburgo Imperatoriškųjų teatrų solistas, pakeitęs tas pareigas ėjusį belgų virtuozą Henri Vieuxtemps'ą. Dirbdamas teatro solistu, lenkų smuikininkas, iki tol jau koncertavęs Vienoje, Londone, mokėsis Paryžiuje pas patį Niccolò Paganinį, savo koncertinėms išvykoms rinkosi talentingą akompaniatorių – tai buvo Nowickis; toks pasirinkimas rodo aukštą vilniečio muziko-pianisto profesionalumo įvertinimą.

Kai kurios šių dviejų menininkų koncertinių kelionių aplinkybės, maršrutai ir Nowickio muzikinių gebėjimų vertinimai atsiskleidžia Kątskio laiškuose iš Sankt Peterburgo žymiam Vilniaus kultūrinio gyvenimo dalyviui Adamui Honory Kirkorui. Trumpai laisvas nuo darbo Rusijos imperatoriaus žinyboje Kątskis rengėsi koncertams 1856 m. sausio mėn. Mogiliove, Vitebske, Smolenske, Minske. „Norėjau šiandien paštu pasiųsti Nowickiui pinigų, – rašo smuikininkas, – <...> ar negalėtum parūpinti jam 50 rb. kelionei ir nukreipti jį į Mogiliovą, kur jau paskelbtas koncertas sausio 8 dienai. Paprašyk Ludwiko, kad neveluotų <...> Manau, grįšime į Vilnių [abu]“⁷.

1856 m. gruodį Kątskis, planuodamas koncertą Kijeve 1857 m. sausį, rašė Kirkorui: „Jei Ludwikas Nowickis grįžo į Vilnių, paklausk jo, ar ketina su manimi vykti į Kijevą ir toliau, tegu atsako tvirtai ir negaišdamas“⁸.

Kątskis neslėpė savo simpatijų vilniečiui, kurį gyrė jau ir Sankt Peterburgo spauda. „Gera, kad priminei apie Nowickį, – rašė smuikininkas Kirkorui 1855 m. gruodį. – Tas vaikas turi talentą ir širdį. Jei dirbs ir klausys patarimų tokių gerų draugų kaip Tu, tai neabejoju, kad susikurs [gerą] ateitį. Apie jį „Pólnocna Pszczola“ [Sankt Peterburge leistas laikraštis „Северная пчела“, – *V. B.*] labai palankiai rašyta. Tebūnie jam tai paskata protingam darbui, o Dievas ir draugai padės“⁹.

Nuo 1859 m. Nowickis nuolatos gyveno savo gimtajame mieste, dirbo pedagoginį darbą, koncertavo. Vienas svarbesnių jo pasirodymų Vilniuje buvo 1859 m. balandį, Didįjį penktadienį, šv. Kryžiaus (Bonifratų) bažnyčioje: koncerte skambėjo tuometinio Vilniaus miesto teatro orkestro vadovo Jano Mackiewicziaus *Litanijos* chorui ir instrumentiniam kvartetui, kurias atliko miesto teatro choras, Nowickis (fortepijonas) ir pats autorius, grojęs fleita ir dirigavęs¹⁰.

Įsimintino vilniečiams koncerto 1860 m. rugsėjo 18 (ar 19 d.) Vilniaus miesto teatre (tuo metu teatras dirbo Vilniaus rotušėje) sėkmės priežastys buvo kelios. Jame dalyvavo talentingi instrumentininkai: smuikininkas Władysławas Bartoszewiczius, Ap. Kątskio ir Lamber'o Josef'o Massart'o mokinys, tik atvykęs iš Londono, kur sėkmingai koncertavo¹¹, ir pianistas Nowickis.

7 Ap. Kątskio laiškas A. H. Kirkorui 1855 gruodžio 26.

8 Ap. Kątskio laiškas A. H. Kirkorui 1856 gruodžio 1.

9 Ap. Kątskio laiškas A. H. Kirkorui 1855 gruodžio 16.

10 *Kurier Wileński* 1859: 28.

11 1865–1866 m. Władysławas Bartoszewiczius vadovavo Vilniaus miesto teatro orkestrui.

Ypač karštai publika sutiko abiejų muzikų sukurtą kūrinį smuikui ir fortepijonui Moniuszko operos *Halka* motyvais „Pasveikinimas Vilniui“.

Aktyviai Nowickis koncertavo ir 1861 m.: vien kovo mėn. Bajorų klube vyko keletas muzikinių renginių, kuriuose pasirodydavo profesionalai ir mėgėjai. Dažnai juose griežė talentingas mėgėjas violončelininkas Janas Karłowiczius. Koncerte, skirtame Vilniaus poetui Władysławui Syrokomlai paremti (17 d.), be šių dviejų menininkų dalyvavo ir profesionali dainininkė Maria Stolz-Heine. Nowickis drauge su savo mokine panele Klementyna Butwiłowska dviem fortepijonais atliko Fryderyko Chopino *Rondo*¹². Po savaitės vykusiuose koncertuose (23 ir 30 d.) prie minėtų dalyvių prisidėjo dainininkė Magdalena Leśniewska-Domher, dainavusi dainas vilniečių poetų žodžiais iš Nowickio *Dainyno*: „Neraštingasis“ (Syrokomlos žodžiai; toliau – ž.), „Mergina ir balandis“ (Antonio Edwardo Odyneco ž.) ir „Nuotakos daina“ (Gabrielos Günther-Puzyninos ž.)¹³.

Vilnius pažinojo Nowickį ir kaip dirigentą. Dažnai jis diriguodavo Vilniaus miesto teatro orkestrui, grieždavusiam jo kūrinius. 1862 m. balandžio mėn. jam diriguojant jungtinis miesto orkestras ir choras atliko Vilniaus katedroje, vėliau ir šv. Jonų bažnyčioje Josepho Haydno oratoriją *Septyni paskutiniai mūsų Išganytojo ant kryžiaus žodžiai*, sulaukusią didelio pasisekimo. Šio koncerto pajamos buvo atiduotos laikinai nuolatinio atlyginimo negavusiems orkestrantams.

Nowickis buvo žinomas kompozitorius, savo kūrybines idėjas sėkmingiausiai atskleidęs fortepijoniniame žanre¹⁴. Vieni pirmųjų kompozicinių Nowickio, kaip ir daugelio jo bendraamžių, bandymų buvo populiarioji to laikmečio muzika – oberekai, mazurkos fortepijonui ar balsui ir fortepijonui. Vilniaus Maurice'o Orgelbrandt'o leidyklos išleistą Nowickio mazurką balsui ir fortepijonui „Ak, pabučiuok!“ (1857) iškart pastebėjo Varšuvoje ir vertino gana palankiai. Periodiniame žurnale *Ruch muzyczny*, kurio redaktorius buvo Sikorskis, pažymėta, kad autorius, „atrodo yra jaunas, kaip galima spręsti iš teksto pasirinkimo (teksto autorius taip pat turėtų būti jaunas) ir kompozicijos formos <...>. Kompozicija, nors ir ne visur vienodai sėkminga, rodo talentą ir jausmus. Kompozitorius pastebi teksto dalijimą į fragmentus ir siekia tai išryškinti. Jam tai ne visada pasiseka, bet niekuomet nebūna visiškai „pro šalį“. Lauksime jo kitų kūrinių“¹⁵. Šią dainą autorius įtraukė į 1861 m. Vilniuje išleistą *Dainyną* (Nr. 1).

Nowickio *Dainynas* pasirodė tuomet, kai jau buvo išleisti penki (po šešias dainas) vilniečio, tuomet jau gyvenančio Sankt Peterburge W. Każyńskio *Lenkiško dainyno* (1855–1856) ir šeši iš dvylikos Moniuszko *Namų dainyno* (1844–1859) sąsiuviniai. Visus tris dainynus vienija žanro pobūdis bei romantikų paveikto stiliaus savybės. Be to, visuose akivaizdžiai dominuoja dainos, sukurtos savo krašto poetų žodžiais. Nowickio *Dainyno*, kuriame vienuolika dainų, žodžių autoriai yra Odynecas, Syrokomla, Antonis Sowa (tikr. Edward Żeligowski, 1816–1864)¹⁶, Henrykas Jabłońskis (1828–1869),

12 Afiša 1861 kovo 17.

13 Afišos 1861 kovo 23, 30.

14 Kai kur pateikiamas kritiškas L. Nowickio kūrybos vertinimas, persakant „amžininkų nuomonę“, bet nepateikiant argumentų ir nenurodant konkretaus šaltinio (*Encyklopedia muzyczna*: 118), kelia abejonių. Objektivaus vertinimo galimybę suteikia išlikę L. Nowickio kūrybos pavyzdžiai.

15 *Ruch muzyczny*. 1857. 1: 31.

16 Edwardas Żeligowski dešimtmečiui buvo ištremtas į Sibirą.

Jerzy Laskarys (pseud. Bocian Wileński, 1828–1888)¹⁷, G. Günther-Puzynina (pseud. G. z G. P.)¹⁸. Nowickio dainos, taip pat kaip ir Moniuszkos bei Każyńskiego, buvo mėgstamos ir dainuojamos salonuose bei viešuose koncertuose. Jas atliko ir mėgėjai, ir profesionalai: dažnai koncertuose jas dainavo Vilniaus miesto teatro operos dainininkai, pagrindinių vaidmenų atlikėjai Piotras Selingeris ir M. Domher-Leśniewska.

Keletas išlikusių Nowickio fortepijoninių kūrinių priskiriami sakralinės muzikos žanrui: vakaro malda „Aušros Vartų varpelis“, „Himnas Aušros Vartų Šviesiausiajai Panelei“ (Syrokomlos ž.) ir religinė daina „Nepalik mūsų“.

Vakaro maldoje fortepijonui „Aušros Vartų varpelis“ (apie 1855 m.) atkuriami pamaldų atmosfera, individualaus apmąstymo nuotaika¹⁹. Pirmi taktai *Grave* (*ff*) primena vargonų akordus, skelbiančius pamaldų bažnyčioje pradžią:

1 pav. „Aušros Vartų varpelis“

Visame kūrinyje naudojamam įvairuojančio figūrinio piešinio ostinatiniam fonui (dešinėje rankoje) bei nelengviems pasažams atlikti reikia išlavintos pianistinės technikos. Pažymėtina, kad vidurinėje dalyje skambant vienam figūrinio fono variantų („varpelis“), apatiniame registre girdima lietuviškos liaudies dainos intonacijai artima harmonija:

2 pav. „Aušros Vartų varpelis“

„Nepalik mūsų“ – fortepijonui pritaikyta populiarė religinė daina, kurios autorė yra lenkų pianistė ir kompozitorė Filipina Brzezińska (mergaut. Szymanowska, 1800–1886), Adomo Mickevičiaus žmonos Celinos Szymanowskos teta (Celinos tėvo Józefo Szymanowskio sesuo). Šio kūrinio harmonija ir faktūra tinkamai išreiškia muzikos religinį pobūdį. Į tai kreipia ir nuorodos *religioso*, *calmato*, *il canto marcato con dolore*²⁰. Pastebima ir kituose kūriniuose naudojama priemonė – giminingų tonacijų mažoro-minoro kaita (e moll-E dur), kuri pagrindinę temą padalija į dvi dalis; antroji dalis turi pirmosios veidrodinio apvertimo bruožų. Pirmą kartą Nowickis šią temą eksponuoja išlaikydamas chorinę faktūrą:

17 Jerzy Laskarys, 1863 m. sukilimo dalyvis, bendravęs su W. Syrokomla, S. Moniuszka.

18 *Piosennik Ludwika Nowickiego*. Wilno: nakład Maurycego Orgelbranda [1861].

19 *Dzwonek Ostrobramski. Modlitwa wieczorna na fortepian przez Ludwika Nowickiego* [1855].

20 *Nie opuszczaj nas! Pieśń religijna Filipiny Brzezińskiej* [1863].

3 pav. „Nepalik mūsų“

Vėliau tema varijuojama, pritaikius įvairias pianistines atlikimo priemones: skamba viduriniame balse, įgauna nokturno bruožų,

4 pav. „Nepalik mūsų“

atliekama ilgomis (pusinėmis) natomis viršutiniame registre *arpeggiare* būdu (perkeltant kairę ranką per dešinę) ir pan.

5 pav. „Nepalik mūsų“

Šis subtilus ir išraiškingas, kupinas susikaupimo, ramybės, šviesaus tikėjimo fortepijoninis dainos „Nepalik mūsų!“ variantas sukurtas ir išleistas dramatiškų 1863 m. įvykių laiku, per kuriuos kompozitorius asmeniškai nukentėjo.

Nowickis rašė teatrinę muziką. Kai kas iš jos buvo skirta Vilniaus miesto teatro spektakliams, atskiroms scenoms, „gyviesiems paveikslams“. 1860 m. kompozitorius sukūrė nedidelę operą-draminę fantaziją *Naktis kapinėse*, kuriai libretą parašė Wacławas Przybilskis pagal Józefo Ignacy Kraszewskio apsakymą *Sargas*. Apie naują opusą informavo ir Varšuvos muzikinė periodika²¹. Ištraukas iš šio kūrinio Vilniaus teatre surengtame literatūriniame ir muzikiniame vakare atliko dainininkė panelė Magdalena Leśniewska ir choras (tų pačių metų kovo mėn., Didžiosios savaitės metu, kai prieš šv. Velykas spektakliai nebuvo rodomi²²). Netrukus buvo išleisti šios Nowickio teatrinės muzikos epizodai – *Dvi dainos iš dramatinės muzikinės fantazijos „Naktis kapinėse“*, pritaikyti balsui su fortepijonu.

Muzika sceniniam dramatinės fantazijos variantui *Naktis kapinėse* parašyta chorui, orkestrui ir solistams. Nors ir sukurta greičiausiai derinantis prie dramos aktorių ribotų

21 *Ruch muzyczny* 1860. 4: 1.

22 *Ruch muzyczny* 1860. 4: 17; *Gazeta Warszawska* 1860: 96.

vokalinių galimybių²³, svarbiausią vaidmenį jį atliko: teatrinio renginio recenzentai, pažymėdami kompozitoriaus sumanymo originalumą²⁴, rašė apie išraiškingą muziką, tinkamai kūrusią reikiamą atmosferą. Žiūrovai scenoje regėjo kapines naktį ir čia atėjusį pasiguosti savo mirusiems tėvams našlaitį.

Buvo girdimi mirusiųjų, kurie tik tai akimirkai kėlėsi iš kapo, balsai: jie nebesiilgi gyvenimo – apie tai teigė chore, kuriame girdėti abejonės gyvenimo prasme šūksmas-beviltiška dejonė:

Spiew

Adagio Animato

Pól - noc na Nie - bie ci - choś do ko - la A - nikt na bie-dne pa - cho - le - wo - la

6 pav. „Naktis kapinėse“

Recenzijoje pastebėta, kad efektingai skambantis ironiškas žemės dvasių choras siekė pripildyti berniuko širdį netikėjimu ir neviltimi, bet jų pastangos buvo bergždzios: nuo širdi vaiko malda pakylėja ir suteikia vilties²⁵.

Būdamas geras pianistas Nowickis daugiausia savo kūrinų skyrė fortepijonui. Šis instrumentas padėjo jam atskleisti ne tik subtiliausias emocijas, lyriškas ir dramatiškas nuotaikas, bet ir deklaruoti pilietinę poziciją – meilę savo kraštui, nesitaikymą su priešu, siekiančiu užgniaužti laisvę ir nepriklausomybę. Vilnietį kompozitorių domino Lietuvos istorija, ypač Abiejų Tautų Respublikos laikų. Istoriniai siužetai tapo jo polonezų, kurie yra būdingiausi kompozitoriaus fortepijoninės muzikos pavyzdžiai, idėjų pagrindu. Nowickis yra istorinio polonezo kūrėjas. Polonezo žanrą, susiformavusį XVI a. ir ypač išpopuliarėjusį XVIII a. viduryje, mėgo ir XIX a. kompozitoriai: žinomi virtuozų pianistų Fryderyko Chopino, Ferenco Liszto polonezai. Nowickis sukūrė polonezų ir kitiems instrumentams, taip pat orkestrui. Labiausiai žinomi buvo *Kasperas Karlińskis* (orkestrui), *Janas Zamojskis* (smuikui ir fortepijonui) ir ypač *Jankelio koncertų koncertas. Polonezas iš poemos „Ponas Tadas“* (forte-pijonui).

Gali būti, kad polonezo *Kasperas Karlińskis* muzika buvo panaudota Syrokomlos to paties pavadinimo istorinėje dramoje, 1858 m. pastatytoje Vilniaus scenoje; 1862 m. Vilniuje išleistas šio polonezo fortepijoninis variantas. 1859 m. spalio mėn. Vilniaus teatre jo orkestras, diriguojamas Nowickio, atliko polonezą *Janas Zamojskis*, paties kompozitoriaus aranžuotą orkestrui²⁶. Forte-pijoninis šio polonezo variantas taip pat išleistas Vilniuje 1862 m. Abu šiuos kūrinius vienija kompozitorių inspiravusių istorinių faktų ir vardų, užrašytų tituliniam lape, vienybė. Kasperas Karlińskis ir Janas Zamojskis – karvedžiai, XVI a. kovoje su Austrijos erchercogo Maximiliano (Maksimilianas III Austras) kariuomene.

Nowickį įkvėpė Lietuvos ir Lenkijos valstybės istorijos dramatiški įvykiai. ATR didysis etmonas J. Zamojskis pavedė K. Karlińskiui sustiprinti Olštyno pilies gynybą, kurią puolė Maximiliano kariai. Priešus pribloškė lenkų kario Karlińskio dvasinė stiprybė ir patriotizmas: jis liepė atidengti ugnį į puolančiųjų gretas, nors jų priekyje buvo vedamas

23 *Dwie pieśni z Fantazji Dramatycznej-Muzykalnej „Noc na cmentarzu“* [1860].

24 *Kurier Wileński* 1860: 22.

25 Plačiau žr. Bakutyte 2011.

26 *LMAVB* F. 151. B. 75.

jo sūnus. Olštyno pilis buvo apginta, vėliau Zamojskis sutriuškino Maximiliano kariuomenę ir paėmė jį į nelaisvę.

Abu polonezai yra panašios, nelabai sudėtingos, bet darnios muzikinės formos: trumpa įžanga, pagrindinė ir šalutinė temos, neišplėtotas temų perdirbimas, *trio* dalis, *coda*. Paprastesnės, lengvesnio „emocinio svorio“ siužeto nulemtos raiškos priemonės būdingos polonezui *Janas Zamojskis*. Smagiame, pergales džiaugsmu žaižaruojančiame kūrinyje vyrauja laimėtos kovos, tėvynės meilės ir patirtos visų vienybės nuotaika²⁷. Sudėtingesniu sumanymu pasižymi polonezas *Kasperas Karliński*²⁸. Jame, be iškilmingumo bei karinių trimitų garsų (tokia pagrindinė tema), girdėti slogios abejonės ir skausmo gaida: sūnaus netekusio tėvo gaudulys, bet kartu ramus džiugesys dėl atremto priešo ir apgintos savo krašto garbės. Tokios dramatinio atspalvio lyrikos pavyzdys yra polonezo *trio* dalis:

7 pav. „Kasperas Karliński“

Sudėtingiausias formos ir atlikimo požiūriu yra polonezas *Jankelio koncertų koncertas iš poemos „Ponas Tadas“*, išaugęs iki darniai, centruotai išplėtotos muzikinės poemos. Kaip ir daugelį muzikų, Nowickį žavėjo Mickevičiaus kūryba, persmelkta patriotinių jausmų; kad jie nebuvo svetimi kompozitoriui, rodo ir jo kūrybos tematika, ir jo biografija – 1863 m. kaip sukilimo dalyvis jis buvo teisiamas ir ištremtas į Rusijos gilumą. Nenuostabu, kad metu prieš sukilimą Nowickio dėmesį patraukė meile gimtam kraštui ir nacionalinio išsivadavimo kovos idėja prisodrintos Mickevičiaus poemos *Ponas Tadas arba Paskutinis antpuolis Lietuvoje. Bajorų nuotyčiai iš 1811–1812 metų dvylikoje knygų XII knygos fragmentas* „Jankelio koncertas“, dar vadinamas „Koncertų koncertu“, kuri galima laikyti patriotizmo kvintesencija. Pasitelkęs muzikinės iliustracijos formą Mickevičius kalba apie svarbius istorinius įvykius pasirinkto personažo – žydo cimbolininko, tikro savo krašto patrioto Jankelio – įvaizdžiu, smerkia tarpusavio vaidus ir nesantaiką išorinės grėsmės akivaizdoje, teigia vienybės svarbą kovoje už savo šalies nepriklausomybę.

Vilniuje 1862 m. išleistų šio Nowickio polonezo fortepijonui natų tituliniam lape yra užrašas-dedikacija Adomo Mickevičiaus šešėliams²⁹. Yra pagrindo teigti, kad 1860 m. kovo 15 d. Vilniaus miesto teatre rodytame vaizdelyje „Jankelis groja cimbolais polonezą“ pagal Mickevičiaus poemos *Ponas Tadas* fragmentą skambėjo Nowickio polonezo muzika. Teatrališkumą bei tam tikrą epizodiškumą (atskirų numanomų scenelių struktūra) liudija daug įvairius besikeičiančios nuotaikos niuansus apibūdinančių kompozitoriaus nuorodų.

Šis kūrinys rodo nemenkus Nowickio kompozicinius gebėjimus bei savitą jo fortepijoninės kūrybos pobūdį. Polonezui, žanro požiūriu tiksliausiai apibūdinamam kaip muzikinė

27 *Jan Zamojski. Polonez na fortepian skomponowany przez Ludwika Nowickiego* [1862].

28 *Kasper Karliński. Polonez skomponowany na fortepian przez Ludwika Nowickiego* [1864].

29 *Koncert nad Koncertami Jankiela. Polonez z poematu „Pan Tadeusz“ przez Ludwika Nowickiego* [1862].

poema, atlikti reikia rimto profesinio pasirengimo: jame, be dažnos nuotaikų kaitos, daug virtuozinių epizodų. Kompozicinę idėją teigia darni struktūra, tinkamai parinktos raiškos priemonės perteikia poeto mintis. Vienoje recenzijų apie Nowickio polonezą *Jankelio koncertų koncertas* žūt būt norėta išvelgti Mickevičiaus poemos vaizdų muzikines iliustracijas: „Tai polonezas ir niekas daugiau, jo nereikėtų lyginti su Mickevičiaus tekstu, kuriame aiškiausiai sakoma, kad Jankelis kelis kartus keitė ritmą ir pateikė savo klausytojams gana skirtingus vaizdus. <...> Žiūrėdami į pono Nowickio kūrinį, negalime sutikti ne tik su pastoviu polonezo ritmu, bet ir laikyti sėkminga poeto fragmentų charakteristiką, – dar daugiau, negalime jų net išvelgti!... Mickevičiaus planą ponas Nowickis be abejonės atmetė“³⁰.

Iš tiesų, atidžiau pažiūrėjus į šio muzikinio kūrinio natas, ryškėja įdomus ir savarankiškas menininko sumanymas. Poeto aprašytų Jankelio koncerto scenos fragmentų kompozitoriaus kūrinyje nereikėtų ieškoti, ypač išdėstyti ta pačia eilės tvarka kaip poeto kūrinyje: tai būtų nebrandaus iliustratyvumo pavyzdys. Pastaba apie nekintamą polonezo ritmą yra taip pat nepamatuota. Kompozitorius, tam tikrose vietose pakeitęs ritminius akcentus muzikinėje frazėje, nutolsta nuo polonezui būdingos ritminės formulės, ir muzikos melodija tampa artimesnė mazurkai ar kitai net ne šokinio ritmo melodijai. Poemos tekstas nesunkiai „įskaitomas“ Nowickio kūrinyje.

Mickevičiaus poemoje „Jankelio koncertą“ sudaro keli „muzikiniai“ epizodai (sąlyginai galima būtų jų išskirti penkis), apimantys istorinį 1791–1797 m. laikotarpį. XII knygoje poetas aprašo Jankelio grojimą ir melodijų pobūdį, kurias tuoj suvokdavę ir atpažindavę jų besiklausantys Soplicovo dvaro svečiai.

Paprašytas jaunosios Zosės, jos ir Tado sužieduotuvių proga pagroti, Jankelis, pasak poeto, ilgai ir dėmesingai žiūrėjęs į jam atneštus cimbolus, kol jo mokiniai derino instrumentą; kai pabandė pats, suskambo džiaugsminga polonezo melodija, kuri visiems priminė įvykį – 1791 m. gegužės 3-iosios Konstituciją. Poetas (ir jo sukurtas personažas Jankelis) pasirinko šį faktą – Ketverių metų Seimo priimtą ATR įstatymą – kaip reikšmingą, vienybę ir pilietiškumą teigiantį pasiekimą.

Toliau Mickevičius pastebi, kad susirinkusiųjų pakilią nuotaiką sudrumstė Jankelio netiksliai intonuotos natos: „Senos melodijos jau nieks neatpažįsta: / Cimbolai netvarkoj? Ar muzikantas klysta? / Bet ne – jis ir toliau dzeržgeno sąžoningai / Tą stygą, skambančią atžagariai, grėsmingai <...> Gervazas pagaliau sušuko: „Gėda! Ponai, / Pažįstu tuos balsus – tai Targovicos tonai!“³¹ Nedarniai suskambusi muzika leido suprasti, jog cimbolininkas pasakoja apie liūdnius laikus – Targovicos konfederaciją, ATR magnatų sąjungą, kurios tikslas buvo su Rusijos parama likviduoti Ketverių metų Seimo reformas ir Gegužės 3-iosios konstitucijos nustatytą ATR santvarką.

Svečių nerimą sustiprino ir kita melodija, kurioje „<...> maršas, ataka ir mūšis atkakliausias, / Vaikų dejavimas ir motinų verkimas“³², priminusi klausytojams vadinamas Prahos skerdynės. Iš istorijos žinome, jog tai buvo paskutinis ATR mūšis ginant Varšuvą 1794 m. lapkričio 4 d. ties jos priemiesčiu Praha, kuris Kosciuškos sukilimo metu buvo strateginis gynybos punktas, Rusijos armijai puolant iš Rytų; tuomet buvo išžudyta dešimtys tūkstančių žmonių.

30 *Pamiętnik muzyczny i teatralny* 1862. 6: 36.

31 Adomas Mickevičius 1998: 329.

32 Ten pat.

Slogią nuotaiką pakeitusi kita, kai visi išgirdę „dainelę žinomą, ir mylimą, ir graudžią / Apie klajojantį tarp girių kareivėlį“. Čia Mickevičius aprašo, kaip Jankelis cimbo-lais pagrojo žinomą Kareivio dainą „Eina kareivis giria, mišku“ („Idzie żołnierz borem, lasem“), iš tikrųjų labai mėgtą kareivių, dainuotą ir lenkų legionierių, kurie „palaidoję tėvynę nelaimingą“ kovodami kituose kraštuose ir sekdami Napoleono žadama tautų laisve, svajoję ir apie savo valstybės atkūrimą.

Pasirodymą Jankelis baigia džiaugsminga ir viltinga Dąbrowskio mazurka. Žinome, kad sukurta lenkų legionieriams, vadovaujamiems Jano Henryko Dąbrowskio, ši dainamazurka „Marš, marš, Dąbrowski!“ greitai išpopuliarėjo ir simbolizavo nepriklausomybės siekį (dabartinis Lenkijos Respublikos himnas).

Tokia pati emocinė tonacija – meilė Tėvynei – vyrauja ir Nowickio kūrinyje. Įžangoje ne iškart suskamba polonezui būdingas ritmas. Pradžioje devynis kartus kartojama triolė tarsi rodo Jankelio pasirengimą („Jis, žvelgdamas dangun, vis įkvėpimo laukė“³³), o *basso ostinato* su bose skambančia oktava ir pasigirstančiais disonansais primena poemoje piešiamą instrumento derinimą. Po įžangos eksponuojama išraiškinga pagrindinė tema – džiugi, žaisminga šokio melodija, kuri, žinant poemos tekstą, gali būti traktuojama ir kaip džiaugsmas, prisiminus Gegužės 3-iosios Konstituciją, ir kaip apibendrinanti, laisvę ir viltį teigianti mintis:

8 pav. „Jankelio koncertų koncertas iš poemos ‘Ponas Tadas’“. Pagrindinė tema

Svarbi yra pagrindinės tonacijos subdominantėje (Es dur) skambanti muzikinė frazė. Įžvelgiant viso kūrinio formoje tradicinį komponavimo būdą (įžanga, pagrindinė ir šalutinė temos, vidurinė temų perdirbimo dalis arba *trio* ir *coda*), papildytą epizodais, šią temą galima laikyti šalutine. Pakeistas akcentas ritminėje formulėje priartina ją prie mazurkai būdingos ritmikos, melodija intonaciškai primena Lenkijos Respublikos himno (Dąbrowskio mazurka) baigiamąją dalį:

9 pav. a) Ludwikas Nowickis „Jankelio koncertų koncertas iš poemos ‘Ponas Tadas’“. Šalutinė tema; b) Lenkijos Respublikos himnas

33 Ten pat: 328.

Išraiškingoje kūrinio vidurinėje dalyje yra daug epizodų, kuriančių galimybę asociatyviai lyginti juos su Mickevičiaus aprašytomis Jankelio koncerto scenomis. Nuorodos *patimente, dolce, con espressivo*, skausmingi oktavos, nonos, decimos foršlagai intonuoja aimanas, sielvartingus atodūsius (gal ir dėl žuvusiųjų prie Prahos) bei su liūdesiu primena Targovicos konfederaciją:

10 pav. „Jankelio koncertų koncertas iš poemos ‘Ponas Tadas’“. Vidurinioji dalis

Netikėtai „liaudiškai“ suskambusi nesudėtingos harmonijos muzikinė mintis intonaciškai artima *Kareivio dainai*, sukurtai dar XVI a. kario ir poeto Adamo Czahrowskio žodžiais ir išpopuliarėjusiai XIX a:

a

b

11 pav. a) Ludwikas Nowickis „Jankelio koncertų koncertas iš poemos ‘Ponas Tadas’“. Vidurinioji dalis; b) Kareivio daina

Literatūrinis Jankelio koncerto aprašymas Mickevičiaus poemoje „Ponas Tadas“ inspiravo daugelį muzikų sukurti savo kompozicijas. Pirmasis buvo Nowickis, ir tai buvo sėkmingas bandymas: išraiškingas polonezas-poema liudija kompozitoriaus talentą. Nowickis kūrė šią muzikinę poemą tarsi nujausdamas savo likimą. Būdamas neabejingas savo kraštui, muzikas buvo tarp aktyvių sukilimo rėmėjų. 1863 m. vykdant teismo nuosprendį muzikas išstremtas iš Lietuvos ir atsidūrė Ufoje, prie Uralo kalnų (Rusijos federacija, Baškirijos respublikos sostinė). Tuomet jam buvo apie trisdešimt, o juo dukrai Benedyktai – vos penkeri.

Ufa, Pietų Uralo miestas, iki 1865 m. buvo Orenburgo gubernijos, vėliau – Ufos gubernijos centras. Nemažą reikšmę miesto kultūros raidai turėjo politinių tremtinių veikla. Šis regionas nuo seno buvo vieta, į kurią siuntė politinius nuteistusius iš Lietuvos, Lenkijos ir pačios Rusijos. Tokiu būdu į Ufą atvykdavo nemažai išsilavinusių kultūros žmonių. Tarp tremtinių buvo sukilimų Lietuvoje ir Lenkijoje dalyviai (pirmieji jų atvyko XVIII a. pab.), rusų išsilaisvinimo judėjimo aktyvistai, įvairių sričių inteligentija, tarp jų – profesionalai ar mėgėjai muzikai, kuriems buvo leidžiama dirbti muzikos mokytojais, rengti savo namuose ir kartais viešai mieste muzikos vakarus bei spektaklius. Taip tremtiniai dalyvavo europi-

nės muzikos kultūros sklaidos Baškirijoje procese. Nowickis nebuvo pirmasis tremtinys iš Vilniaus šiuose kraštuose: po filomatų proceso Orenburge atsidūrė Tomaszas Zanas, į Ufą ištremtas Janas Czczotzas. Šiuolaikiniai Baškirijos muzikologai labai vertina vilniečio pianisto, dirigento, kompozitoriaus ir pedagogo Nowickio veiklą, įvardija ją kaip „reikšmingai įtakojusią baškirų muzikinę kultūrą, ypač krašto atlikėjišką mokyklą“³⁴.

Ufoje Nowickis kasdien buvo kontroliuojamas policijos, bet jam buvo leidžiama dalyvauti koncertuose, daugiausia labdaros, ir netrukus jis jau buvo žinomas mieste, apie jį rašė spauda. 1864 m. Ufos gubernatorius pranešė Orenburgo generaliniam gubernatoriui, kad „išsiųstas čia Nowickis turi pamokas mieste, nes jam trūksta lėšų pragyvenimui <...>. Turint galvoje tai, kad pamokos privačiuose namuose vyksta stebint tėvams ir dauguma gyventojų yra „rusiško nusiteikimo“, manau, galima leisti dorai užsidirbti duonos kąsniui“³⁵. Drauge su vilniečiu muziku Ufoje apsigyveno jo sesuo Aleksandra, taip pat talentinga pianistė. Tais pačiais metais (1863) Nowickis pradėjo mokyti privačiai muzikos. Jau 1863 m. jo mokine tapo Ufoje kilmingoje šeimoje (jos tėvas vienu metu buvo Orenburgo vicegubernatorius) gimusi, tuomet aštuonerių metų Vera Timanova (1855–1942), būsimoji garsi pianistė, pakerėjusi Europą ir Ameriką. Jos biografijoje ypatingą vietą užima Vilniaus muzikas Nowickis.

Nowickis mokė mergaitę trejus metus (iki 1866 m.), parengė ją pirmam jos koncertui Ufoje 1865 m. sausio 21 d. Dešimtmetė pianistė Bajorų klube parodė įspūdingą programą – atliko Wolfgango Amadeus Mozarto, Fryderyko Chopino, Friedricho Kalkbrennerio kūrinius. Apie savo pirmąjį pasirodymą pati Timanova vėliau rašė: „Ufoje buvo labai geras pedagogas (L. Nowickis, – *V. B.*), pas kurį mokiausi tris metus. <...> Dešimties metų aš pasirodžiau koncerte pirmąkart; koncerto skelbimas sukėlė mieste tikrą sensaciją. Bilietus išpirko akimirksniu, ir aš uždirbau pirmą savo tūkstantį rublių. Skambinau Mozarto koncertą su orkestru ir keletą pjesių viena. Pasisiekimas buvo stulbinantis“³⁶. Po Veros pasirodymų Ufos spaudoje buvo rašoma ne tik apie jaunąją žvaigždę, bet ir apie jos pedagogą, negailint jam pagyrimų, aukštai vertinant pedagoginę ir artistinę jo veiklą³⁷. Nowickis lydėjo savo mokinę koncertuose, grojo antru fortepijonu akompanuodamas ar dirigavo orkestrui³⁸. Jaunajai pianistei pasirodžius su programa dar ir Kazanėje bei Simbirske, Nowickis primygtinai rekomendavo jai kreiptis į garsius Rusijos pedagogus. 1865 m. rugsėjį Timanova skambino kūrinius Sankt Peterburgo konservatorijoje. Jos klausėsis Antonas Rubiņšteinas teigė, kad „jos grojimo metodika nepaprastai gera, ir kad pianistė yra labai perspektyvi“³⁹. 1866 m. sausio mėn. Timanova įstojo į Sankt Peterburgo konservatoriją, bet pasimokiusi pusmetį dėl šeimyninių aplinkybių vėl sugrįžo į Ufą. Tuomet vėl jai svarbų žingsnį padėjo žengti Nowickis: jis įkalbėjo jaunąją muzikę tęsti mokslus. 1876 m. ji grįžo į Sankt Peterburgą. Su Rubiņšteino rekomendacija į savo mokinių tarpą ją priėmė lenkų pianistas ir pedagogas Karolis (Carlas) Tausigas (1841–1871), kuris 1865 m. Berlyne buvo įkūręs „Aukšto meistriškumo fortepijoninio atlikimo mokyklą“. Joje Vera mokėsi trejus metus, ir 1870 m. grįžo į Sankt Peterburgą.

34 Набиева: 2009.

35 Теп пат.

36 Григоренко [s. a.].

37 Карпова 1999: 67.

38 *Encyklopedia muzyczna* 2002: 119.

39 Григоренко: теп пат.

1870 m. – tai data, kuri lėmė pokyčius ir Nowickio gyvenime. Jo mokinės laukė puiki ateitis – tobulinimasis pas Ferencą Lisztą, gastrolės Austrijoje, Anglijoje, Prancūzijoje, Turkijoje, Amerikoje. Timanova visuomet šiltai atsiliepė apie savo buvusį mokytoją ir labai vertino tai, kad jis ją deramai parengė pirmiesiems koncertams ir rekomendavo pedagogus tolesniam tobulinimuisi. Visi muzikai pastebėdavo gerą pradinį metodinį pianistės parengimą, kuris buvo ypač svarbus atlikėjai, neturėjusiai itin dėkingų fizinių duomenų: nedidelės rankos, trumpoki pirštai. Tai nesutrukdė jai pasiekti karjeros aukštumų.

1870 m. Nowickis išvyko iš Ufos į Kazanę, vieną stambiausią Rusijos kultūros centrą. Šio miesto kultūrinis gyvenimas buvo aktyvus, daugelis jo sričių pasižymėjo gerais profesionalų pasiekimais. Ne veltui Kazanė pelnė „Pavolgio Atėnų“ vardą. Panašiai kaip kažkada Vilniuje ypač didelį vaidmenį miesto kultūros raidoje vaidino Kazanės miesto teatras ir universitetas. Nuolatinų operos spektaklių sezonas, vadovaujamas visoje Rusijos imperijoje žinomam teatro reikalų organizatoriui Piotriui Medvedevui (čia jis dirbo iki 1891 m.), prasidėjo 1874 m. Miestas turėjo senas muzikos švietimo tradicijas. Jos mokyta visose mokymo įstaigose. Muzikos mokytojo pareigybė buvo ir universitete. 1864 m. Kazanėje atidarytas Imperatoriškosios Rusijos Muzikos Draugijos skyrius. Tačiau muzikos mokyklai įsikurti sąlygų vis nebuvo. Nowickio 1870 m. atidaryta privati muzikos mokykla buvo viena pirmųjų Kazanėje. Tai iškart įvertino vietinė inteligentija. „Iki šiol Kazanė negalėjo pasigirti muzikos ugdymu, – rašė *Казанские губернские ведомости*. – Privati muzikos mokykla, jei tik ji neatsisakys savo tikslų ir įvykdys savo programoje numatytus dėstymo principus, ji bus, be abejonės, tinkama vieta, kur visi norintys rimtai mokytis muzikos joje gaus tai, ko reikia, kad galėtų tapti rimtais muzikantais“⁴⁰. Svarbiausiomis mokykloje buvo fortepijono ir vokalo klasės. Mokyklos kolektyvas ir auklėtiniai aktyviai dalyvavo koncertiniame gyvenime. Nowickio mokykla buvo labai reikšminga ir perspektyvi: joje vilnietis muzikas išugdė daug gerų pianistų ir pedagogų. Daugelį metų Kazanėje dirbo buvęs jo mokiniai – V. Šidlovskis, N. Petropavlovskis, V. Kondratovičius, kurie yra Rusijos muzikos istorijoje žinomos asmenybės.

Išvartytas iš tėvynės muzikas ir toliau palaikė ryšius su Lietuva ir Lenkija. Gyvendamas Kazanėje jis susirašinėjo su Ap. Kątskiu, tuomet jau Varšuvos muzikos instituto direktoriumi. 1873 m. Kątskis laiške Nowickiui, kurį išspausdino Kazanės laikraštis, rašė: „Aš įsitikinau, kad Jūs, atidarydamas savo mokyklą, rimtai suvokėte muzikos lavinimo svarbą ir steigėte mokyklą gerai apgalvojęs jos veiklos gaires; jų laikotės nenukrypdamas, teisingai ir sistemingai, o ne nuolaidžiaudamas (kaip tai, deja, dažnai sutinkama) mokinių ar jų tėvų individualiems požiūriams, norams ir ambicijoms. Jūs vadovaujatės tik interesais mums abiem brangaus meno, muzikos meno, kuriam Jūs tarnaujate sąžiningai. Jūsų mokykla, išties, galėtų būti bet kurios konservatorijos padalinys“⁴¹.

Dirbdamas pedagoginį darbą, Nowickis neapleido kūrybos. Apie tai, kad „p. Nowickis daug savo kūrinių turi rankraštyje“, ne kartą pranešdavo korespondentai iš Kazanės⁴².

Deja, konkrečiau apie jo kūrinius, sukurtus tremtyje, iki šiol yra sudėtinga kalbėti, nes problematiška pasiekti šaltinius (XIX a. Baškirijos bei Tatarstano respublikų (Rusijos federacija) periodinė spauda, šių kraštų nūdienos muzikologų darbai ir kt.

⁴⁰ *Казанские губернские ведомости* 19 августа 1870.

⁴¹ *Казанские губернские ведомости* 24 марта 1873; Хамитбаева, Байбулатова 2009: 276–277.

⁴² *Tygodnik ilustrowany* 1872. 256: 247.

šaltiniai). Kai kurios nuorodos leidžia vien teigti, kad ištrėmimas iš tėvynės ir gyvenimas tremtyje, įsiliejus pagal galimybes į Rusijos miestų muzikinio gyvenimo tėkmę, nenumaldė vilniečio patriotinės raiškos kūryboje; vienas tai liudijančių pavyzdžių yra kompozitoriaus noras ir tremtyje kurti dainas lenkų romantiko Józefo Bohdano Zaleskio (1802–1886) žodžiais⁴³.

Savo vadovaujamoje muzikos mokykloje Kazanėje vilnietis pedagogas dirbo šešiolika metų (iki pat mirties 1886 m. sausio mėn.). Prieš tai Nowickiui teko išgyventi ankstyvą savo 14-metės dukters Benedyktos, kuri taip pat buvo jau neblogo pianistė, mirtį nuo choleros (1872 m. spalio mėn.). Muzikas palaidotas, manoma, Kazanėje.

Išvados

1. Vilniuje gimusio ir trisdešimtį savo gyvenimo metų jame gyvenusio pianisto, kompozitoriaus ir pedagogo Ludwiko Nowickio kūrybinė biografija savitai papildo vilniečių muzikų portretų galeriją Lietuvos muzikos istorijos tyrimuose.

2. Nowickis bendravo su daugeliu žymių menininkų – tarp jų kompozitorius Stanisławas Moniuszko, Varšuvos muzikos instituto direktorius smuikininkas Apolinary Kątskis, žymus smuikininkas Władysławas Bartoszewiczius, archeologas ir Vilniaus visuomeninio kultūrinio gyvenimo veikėjas Adamas Honory Kirkoras, filologas, etnografas, istorikas ir mėgėjas violončelininkas Janas Karłowiczius ir daugelis kitų.

3. Pianistas Nowickis – aktyvus Vilniaus koncertinio gyvenimo dalyvis.

4. Kompozitorius Nowickis labiausiai atsiskleidė fortepijoninėje kūryboje.

5. Nowickio sukurti istorine tematika polonezai įdomūs kaip patriotinės muzikos išraiška. Kompozitorius buvo istorinio polonezo žanro kūrėjas. Jo kūriniai pranoko daugelio savo amžininkų kūrybą ir turi ne vien istorinę, bet ir meninę vertę.

6. Didesnė dalis Nowickio muzikinės veiklos tremtyje (po 1863 m.) buvo jo pedagoginis darbas. Jis – vienos pirmųjų muzikos mokyklų įkūrėjas Kazanėje ir garsios rusų pianistės Veros Timanovos mokytojas Ufoje.

7. Vilnietis tremtinys buvo vienas tų, kurie prisidėjo prie europinės muzikos tradicijų sklaidos XIX a. Pietų Uralo regione. Rusų (Baškirijos) muzikologai Nowickio veiklą vertina kaip reikšmingą baškirų muzikinei kultūrai, ypač krašto atlikėjų mokyklai.

Gauta 2012 05 25
Priimta 2012 06 12

Literatūra ir šaltiniai

1. Bakutytė, V. *Vilniaus miesto teatras: egzistencinių pokyčių keliu 1785–1915*. Vilnius: LKTI, 2011.
2. Chmara-Żaczekiewicz, B. *Nowicki Ludwik. Encyklopedia muzyczna*. Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 2002. 7: 118–119.
3. Cieniom Adama Mickiewicza, *Koncert nad Koncertami Jankiela. Polonez z poematu „Pan Tadeusz“* przez Ludwika Nowickiego. Wilno: nakładem Maurycego Orgelbranda [1862].
4. *Gazeta muzyczna. Z kraju*. Wilno, *Ruch muzyczny*, 1860. 4: 1. 23 grudnia / 4 stycznia.
5. *Gazeta muzyczna. Z kraju*. Wilno, *Ruch muzyczny*, 1860. 4: 17. 13/25 kwietnia.
6. Jurkštas, V. P. Vilniečio muziko odisėja. *Literatūra ir menas*, 1983 m. rugsėjo 3 d.

⁴³ *Kurjer Warszawski* 1886. 44a; poetas Józefas Bohdanas Zaleskis buvo 1830–1831 m. sukilimo dalyvis, „Laisvųjų lenkų sąjungos“ narys bei religinės brolijos „Jungtinė brolių draugija“ įkūrėjas (kartu su A. Mickevičiumi).

7. Jan Zamojski. *Polonez na fortepian skomponowany przez Ludwika Nowickiego*. Wilno: nakład Maurycego Orgelbranda, [1862].
8. Kasper Karliński. *Polonez skomponowany na fortepian przez Ludwika Nowickiego*. Wilno: Nakład Maurycego Orgelbranda, 1864.
9. Ap. Kątskio laiškas A. H. Kirkorui. Sankt Peterburgas, 1855 m. gruodžio 26 d. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius* [toliau *LMAVB RS*], F. 273. B. 1338. L. 1.
10. Ap. Kątskio laiškas A. H. Kirkorui. Sankt Peterburgas, 1856 m. gruodžio 1 d., *LMAVB RS*, F. 273. B. 1338. L. 4.
11. Ap. Kątskio laiškas A. H. Kirkorui. Sankt Peterburgas, 1855 m. gruodžio 16 d., *LMAVB RS*, F. 273. B. 1338. L. 7.
12. Koncert P. Adryana Berou. *Kurier Wileński*. 1858, 25 lutego.
13. Koncerto afiša, 1861 m. kovo 17 d. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* [toliau *LVI A*], F. 1135. Ap. 10. s. v. 63. L. 3.
14. Koncerto afiša, 1861 m. kovo 23, 30 d. *LVI A*, F. 1135. Ap. 10. s. v. 63. L. 4.
15. Korrespondencya Gazety Warszawskiej. Wilno, d. 12 marca 1860 r. *Gazeta Warszawska*. 1860: 96.
16. *LMAVB*, F. 151–75.
17. Mickevičius, A. *Ponas Tadas arba Paskutinis antpuolis Lietuvoje. Bajorų nuotykių iš 1811–1812 metų dvylikoje eiluiotų knygų* (Iš lenkų kalbos vertė Vincas Mikolaitis-Putinas ir Justinas Marcinkevičius). Vilnius: Vaga, 1998.
18. *Nie opuszczaj nas! Pieśń religijna Filipiny Brzezińskiej*. Ułożył na fortepiano Ludwik Nowicki. Wilno: Nakład Maurycego Orgelbranda [1863].
19. O. B. D...her, Rozmaitości, Wilno. *Kurier Wileński*. 1859: 28, 7 kwietnia.
20. Od jednego z czytelników naszych..., Kronika tygodniowa. *Tygodnik ilustrowany*, 1872, Tom. X, Nr. 256, 23 listopada, 247 p.
21. *Opery polskie*, oprac. Michałowski Kornel. Kraków: PWM, 1954.
22. *Pamiętnik muzyczny i teatralny*, 1862. 6: 36. 24 września.
23. *Piosennik Ludwika Nowickiego*. Wilno: nakład Maurycego Orgelbranda, [1861].
24. *Ruch muzyczny*, 1857. 1: 31. 16/28 października.
25. Sowiński, A. *Słownik muzyków Polskich dawnych i nowoczesnych*. Paryż: nakładem autora, 1874.
26. Spóz, I. *Nowicki Ludwik. Polski Słownik Biograficzny*. T. XXIII/2, Zeszyt 97, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Polska Akademia Nauk, 1978.
27. Uziębło, L. Wileński nekropol muzyczny. *Śpiewak*. 1933. 14(11): 147.
28. Uczennicy mojej Pannie Klementynie Butwiłowskiej. *Dzwonek Ostrobramski. Modlitwa wieczorna na fortepian przez Ludwika Nowickiego*. Wilno: nakład Maurycego Orgelbranda, [1855].
29. Uczennicy mojej Pannie Jadwidze Janowskiej, *Dwie pieśni z Fantazji Dramatyczno-Muzycznej „Noc na cmentarzu“*, słowa Wacława Przybylskiego, muzyka Ludwika Nowickiego, Wilno: nakład Maurycego Orgelbranda, [1860].
30. Wspomnienia pośmiertne. *Kurjer Warszawski*. 1886: 44 a., 13 lutego.
31. Www. Przegląd miejscowy. Wilno. *Kurier Wileński*. 1860: 22. 15 marca.
32. Григоренко, Л. Ф. Великая русская пианистка Вера Викторовна Тиманова. *Архивы Санкт Петербурга*. Priciga per internetą: spb.rusarchives.ru/.../Grigorenko
33. *Казанские губернские ведомости*, 1870, 19 августа.
34. *Казанские губернские ведомости*, 1873, 24 марта.
35. Карпова, Е. К. Уфа музыкальная. *Памяти Шопена. Польская культура: история и современность. К 150-й годовщине со дня смерти Ф. Шопена: Материалы конференции*, Уфа: 1999: 67. Priciga per internetą: ufarolonia.ru/42-ufa-muzykalnaya
36. Набиева, Э. А. Традиции музыкальной культуры Башкирии: историческое осмысление проблемы // *Диалогическое пространство музыки в меняющемся мире: сб. по материалам междунар. науч.-практ. конф. (Саратов, 20–22 нояб. 2009 г.)*. Саратов: 2009. Priciga per internetą: musstudent.ru/.../104-e-a-nabieva-tradicii-muzyk...
37. Хамитбаева, Н. С.; Байбулатова, Л. Ф. Вопросы образования в Казани на страницах газеты „Казанские губернские ведомости“ (XIX в.). *Образование и просвещение в губернской Казани. Выпуск 2*, Казань: Институт истории им. Ш. Марджани Академии наук РТ, Казанский государственный университет, 2009: 276–277.

Vilnius' pianist, composer, teacher Ludwik Nowicki (1830–1886): in fatherland and in exile

Vida Bakutytė

Summary

The article is concerned with the creative biography of a Vilnius citizen, musician Ludwik Nowicki (about 1830–1886). Nowicki's biography has been unresearched for lack of sources up to now. A talented pianist and composer was born in Vilnius and lived there thirty year. The article strives to establish the guidelines of Nowicki's activity (pianist, composer, conductor) and describe the features of his creative works, also to underline his achievements in the area of the historical polonaise genre. Attention to the topics of Polish-Lithuanian Commonwealth history and interest to Adam Mickiewicz's creative works were of great significance for Nowicki. On the basis of new sources, this article evaluates the creative and educational work of L. Nowicki in Lithuania and in deep Russia (Ufa, Kazan), where he was expatriated in 1863 as a revolt participant. The creative biography of Ludwik Nowicki distinctively supplements the portrait gallery of Vilnius' musicians in the researches of Lithuanian music history. This article discusses musical compositions that are exhibited for the first time.

KEY WORDS: 19th century, Lithuania, Russia, Vilnius, Ludwik Nowicki, piano music, historical polonaise